

tékü) sorváltozatoknak példatára a szerző versformák iránti vonzalmát, a verstanban való jártasságát tanúsítja (*Újra csak új ez az ékszer*).

Az írások egy része – nemigen ismert dokumentumok közreadásával – a sajátos körülmények között létrejött két háború közötti erdélyi (romániai) magyar irodalom őrhelyeire kalauzol el. Olvashatunk az első (1926-os) helikoni találkozóról, az erdélyi írók színejavát tömörítő rangos folyóirat, az Erdélyi Helikon és kiadója, a Szépmíves Céh létrehozásának körülményeiről (*A megmaradás ösztönének formakeresése, Az első marosvécsi találkozó jegyzőkönyve*), továbbá a hazatérő Benedek Elek szellemi önépítésünket szolgáló próbálkozásairól (*Fő, hogy dolgozzanak*).

Kortörténeti, s méginkább irodalompolitikai szempontból különösen az Illyés Gyula romániai utóéletét feltérképező számvetés (*Ó, hű tekintet s gondolat...*) és a Szabédi László utolsó heteinek körülményeit felidéző sajtószemle (*A Szabédi-filológia árkusa*) tart hat számot érdeklődésre. A magyar-román irodalmi kapcsolatok múltjáról két dolgozat tájékoztat: az egyik az Ady-barát román író, Emil Isacot idézi (*A gesztus irodalma*), a másik a kortárs romániai irodalom román nyelvű, valóban kifogásolható szempontjait (pl. azt, hogy az írószövetségi tagság számított zsinórmértéknek) teszi szóvá

(*Egy lexikon közelről*). A tudományos perspektíva leginkább a Madách-értékelések (*Madách-problémák*) és az Erdélyi Szótörténeti Tár előzményeinek felvázolásakor (*Elsülyedt katedrális*) érvényesül.

Mózes Huba egy-két megállapítása, úgy vélem, vitatható. Túlzás például azt állítani, hogy századunk hetvenes éveinek elején a Madách-értékelések még a kezdeteknél tartottak volna. Mint ahogy megkérdőjelezhető az a megállapítás is, mely szerint a *Tragédia* egyetlen fő kérdése „a rajongó esztétikai ember, a romantikus individuum problémája”. Persze, olyasmit nem kérhetünk számon a szerzőtől, amire nem is vállalkozott. Mégis azt hiszem, érdemes lett volna néhány filológiai, életrajzi dokumentumot (Ady, Reményik kórtani adatait, a Korunk c. folyóirat 1925-ös előfizetési felhívását vagy például Szabédi László utolsó időszakát) szélesebb összefüggésekben, a társadalmi közeg, a pályakép, a művek felől is megközelíteni. Így a pusztá adatok, dokumentumok jelentése teljesebb, hi-telesebb lett volna.

Mózes Huba kis könyve mindenképp hasznos kiadvány. Tényeket tisztelő adataival, értelmezéseivel segíti szellemi múltunk jobb megértését.

Nemcsak az érdeklődő, a szakember is okulhat belőle.

Kozma Dezső
(Kolozsvar)

AGÁRDI PÉTER: KORTÁRSUNK, MÓNUS ILLÉS

Budapest, Gondolat Kiadó, 1992. 207 l.

A szerző új könyvének alcíme: „Metszet az 1930-as évek magyar szellemi életéből”. Talán találóbb lett volna „metszetekről” szólni, ugyanis Agárdi a figyelmének már régóta középpontjában álló időszakot több ponton „keresztirányban” és egyidejűleg „hosszmetszetben” is átvilágítja. Lényegében

ugyanazt a komplex módszert alkalmazta már egy évtizeddel korábban megjelent munkájában is, amelynek címe „Értékrend és kritika – Fejtő Ferenc irodalomszemlélete a 30-as években” (1982), és a továbbiakban úgyszintén „Korok, arcok, irányok” (1985) című tanulmánykötetében.

Ez a vizsgálódási módszer mindig a konkrét történetiségben találja meg tárgyát, s alkalmasnak tetszik a „leltárfelvételre” éppen úgy, mint a folyamatok egyidejű vizsgálatára. Ez a közelítési mód ugyanakkor két – nem mindenkinél párosuló – filológusi erényről tanúskodik: a tények és adatok legszélesebb körű számbavétele és megvallatása iránti szívós szenvedélyről és a szilárdan a tényszerűségekre támaszkodó, a folyamatokból kihüvelyezhető konkrét általánosítás képességéről. A koncepciózus elvi-eszmei-poetikai építkezés Agárdinál mindig induktív és sohasem deduktív. Ami nem zárja ki, ellenkezőleg feltételezi azt, hogy a vizsgálódás mindig a témakör szakirodalmának lehető legteljesebb ismeretében történjen; ez az eljárás biztonságát is jelenti, ugyanakkor láthatóvá teszi a saját „adalék”, a saját hozzájárulás mértékét és minőségét.

A 30-as évek – mint említettük – kitüntetett helyet foglal el Agárdi kutatásaiban. Ez az időszak – a második világháborút megelőző évtized – magában foglalta a trianoni sokk után magához térő és a kibontakozás útjait kereső társadalmi rétegek és szellemi reprezentánsaik törekvéseit, s egyúttal – csaknem kivétel nélkül – tévútra vitte és torzóvá alakította őket, hogy aztán az újabb nemzeti tragédia, a vesztett háború élezze ki a fel nem oldott ellentmondásokat, és hagyományozza át – elintézetlen örökségként – az 1945 után megnyílt korszakra. A legutóbbi politikai rendszerváltás pedig megmutatta, hogy a történelmileg „ki nem hordott” ügyek, ha változott formában is, de újra jelentkeznek.

A velük való viaskodás – irodalomban, eszmetörténetben – Agárdi önként vállalt hivatása. Már a Fejtő Ferencről szóló könyv fontos üzenet volt, s nem véletlen, hogy „hivatalos körökben” nem keltett túlzottan kedvező visszhangot: a még látszatra monolit mar-

xista történetészlelet számára szinte kihívásként hatott az egykori „rengát”, a József Attilával lényegében egyidőben a szociáldemokratákhoz közeledő író és kritikus meleg hangú, pozitív értékelése. Ez minden különösebb hangsúlyozottság nélkül is a rendszerváltás előtti évtized eszmei keresései közepette, sőt: azok kezdetén!, olyan alternatívát sugallt, kínált a baloldalnak, amelynek valóra váltása – elfogadott érvényesség esetén – változatlanul programot jelenthet mindazoknak ma is, akik hisznek benne.

Ennek a – manapság szokatlan – intellektuális bátorsággal tudatosan vállalt ideologikumnak a tükrében megjelenő történeti–irodalomtörténeti problematika áll Agárdi újabb portréja, a Mónus Illésről szóló tanulmány középpontjában. A magyarországi szociáldemokrácia kiemelkedő gyakorlati és elméleti vezető személyisége 1934 és 1938 közt a *Szocializmus* című folyóirat főszerkesztője volt, s 1936–1939 közt egyúttal a *Népszava* szerkesztője. Agárdi az ő munkásságával a középpontban vizsgálja a hazai jobboldal és szélsőbaloldal közt kiküzdhető terepen a mozgalom művelődéspolitikai ethoszát, Mónus irodalmi vonzalmait és kapcsolatait, József Attilához fűződő viszonyát, a liberális demokratákkal, a népi írókkal keresett szövetség sorsát és a velük folytatott vita történéseit. A lap és a folyóirat éppen ezekben az években mozdult el a korábbi ouvrierista szinttől egy egyetemesebb, tágabb horizont felé. Mindez a harmincas években különös erővel kiéleződő „népi–urbánus vita” előterében történik; oly korban, amely egyre nyugtalanítóbban vetette fel a nemzeti sorskérdéseket és szembesítette azokkal azt a magyar baloldalt, amely élesen elhatárolta magát a bolsevik típusú megoldások keresésétől és kibékíthetetlen ellentétek választották el az „úri Magyarország” szellemiségétől.

Mónus Illés az egymás után következő zsidótörvények által – sokszáz-
ezernyi sorstársával együtt – személyi
egzisztenciájában is fenyegetve, a két-
féle totalitarizmus szorításában is egy
évszázad munkásmozgalmának érté-
keit őrizve küzdött publicisztikájában
és elméleti igényű cikkeiben, messze-
menő toleranciával, írókat és irodalmat
pártfogoló szerkesztőként a fasizálódó
közélet jelenségei ellen, a demokratio-
kus és hazafias erők tömörítéséért –
mint tudjuk – nem sok eredménnyel.
A sikertelenség nem rajta múlt, de a
balsors adóját minden irányzatnak
meg kellett fizetnie, népieseknek és ur-
bánusoknak egyaránt. Agárdi nem tar-
tózkodik attól, hogy megnevezze azt a
szellemi konstruktumot, amellyel pa-
radigmatikus módon megjelölhető
Mónus végső felismerése, az a társada-
lom- és kultúraszervező elv, amelyben
egyként megjelent a feudalizmus le-
bontásának szándéka, a társadalom de-
mokratizálásának igénye, a nemzeti ér-
tékek védelme. Ezt a humanista elvet
Mónus Illés „demokratikus szocializ-
musnak” nevezte. Agárdi Péter egy
későbbi, 1994 júniusában tartott, Mó-
nus emlékének szentelt konferencián
mintha „visszavette” volna némileg, és
bizonyos értelemben reálpolitikai ér-
zéssel, a történelmi változások által
determinálva – azt a mónusi intelmet,
amely kétségbe vonta, hogy a tőkés
társadalmi viszonyok közt is megje-
lenő szociális mozzanatok a „demokra-
tikus szocializmus” felé mutatnának
előre. Ez a kérdés mindenesetre – nyílt
marad.

Agárdi könyvének egyik nagy érde-
me, hogy a különböző, akár ellenté-
tes ideológiájú történelmi irodalom által
eddig – úgy lehet célzatosan – figyel-
men kívül hagyott Mónus-írások fel-
mutatásával és elemzésével bizonyítja:
a szociáldemokrata mozgalom igenis
messzemenően érzékeny volt a népi

irodalom és az általa képviselt társa-
dalmi rétegek sorsa iránt. Mónus iroda-
lomszemléletének középpontjában az
Ady-hagyomány, majd József Attila lí-
rája, és a népiek szociográfiája és iro-
dalma állt. József Attila számára utolsó
éveiben a *Szép Szó* mellett éppen Mó-
nus barátsága és lapjai jelentették az
otthonra találást, annál inkább, mivel –
amiként Agárdi megfogalmazza – „...a
kommunista párt hivatalos orgánumai,
meghatározó személyiségei sem ideo-
lógiai–művészetszemléleti, sem straté-
giai–politikai vonatkozásban nem is-
merték fel József Attila formátumát és
szocialista karakterét”. Mónus missziót
töltött be a mozgalom értelmiségpoliti-
kai megújításában, valamint az anti-
fasiszta, demokratikus szellemi ellenál-
lás kibontakoztatásában. Mindebben
Mónus szellemi pozícióját Bálint
György közelében lehet kijelölni. Agár-
di végkövetkeztetése szerint: „A hala-
dó magyar irodalom nagyrészének, va-
lamint a szervezett szocialista munkás-
mozgalomnak belsőleg vállalt, érték-
felismerésre, stratégiai szövetségre épí-
tő egymásra találása – ez ennek a kor-
szaknak nagy vívmánya, Mónus és
munkatársai jelentős érdeme.” Mónus
Illés félreszorítása, méltatlan mellőzése
idején is ennek az eszménynek a meg-
valósításáért küzdött, mindaddig,
amíg a Duna-parton a nyilasok felcsat-
tano sortüze véget nem vetett az ő
fáradozásainak is.

Félreismerhetetlen, hogy Agárdi iro-
dalomtörténeti-eszmetörténelmi mun-
kásságában egy jellegzetes világkép
épül és egyúttal munkál, amely köny-
vei sorában egyre inkább felismerhető
arculatot ölt. Az egyetemes emberi
(szociális) értékeket és a nemzeti pro-
blematikát egyensúlyban tartó, herme-
neutikai indítékú analitika ez, amely
még irányla stílusára is rányomja bélye-
gét.

Illés László